

19. A M. kir. Ferenc József Tudományegyetem Matematikai és Természettudományi Kara 11, 20. Magyar Tudományos Akadémia 13, 21. Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 25, 22. Történeti tár 37, 23. Dr. Roska Márton 14, 24. Dr. Sajó Géza 29, 25. Sebestyén József 19, 26. „Szövetség“ 11 mű.

Nagy hálával és köszönettel tartozom a tekintetes Választmánynak és Közgyűlésnek, hogy anyagi hozzájárulásával lehetővé tette az újjászervezéssel kapcsolatosan feltorlódott sok munka elvégzésére rendkívüli munkaerők felvételét. Évnegyedenként beterjesztett jelentéseimben részletesen kimutattam a teljesített munkát és azt, hogy nem hiába hoztunk áldozatot.

Választmányunk óhajának teljesítéseképpen megfelelő felirati táblával láttuk el a könyvtár épületének bejáratát, mely feltűnően és kifejezően mutatja az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtárának jellegét.

Végül meleg köszönetet mondok közönségünknek a fokozódó érdeklődésért, továbbá a könyvtár tisztviselőkarának és egész személyzetének azért a lankadatlan buzgalomért, amellyel szolgálatát ellátta.

Mély tisztelettel kérem jelentésem tudomásul vételét.

Kolozsvár, 1944 január 15-én.

DR. HERPEY ÁRPÁD
könyvtárigazgató

Jelentés

a Levéltár 1943. évi működéséről

A felszabadulás óta eltelt két előbbi esztendőben gyűjteményünk olyan mértékű gyarapodásáról adhattunk számot,* amelyhez csupán a századelő leggazdagabb aratású évei hasonlíthatók. Természetes következménye volt ez részint a gyűjtés húszesztendős kényszerű szünetelésének, részint pedig munkaterületünk szélesítésének. Az elmúlt két év értékes gyarapodása igazolta azt a felismerésünket, hogy Levéltárunknak vállalnia kell az erdélyi magyarság teljes magánlevéltári anyagának tervszerű gondviselését és védelmét. Az eddig sorsukra hagyott, minden védelem nélkül pusztuló iratanyagunk gondozásunkba vonása hatalmas lehetőségeket nyitott meg Levéltárunk előtt, melynek arányai csak most kezdtek volna kibontakozni. Ha tehát idei sáfarkodásunkról számot adva, most mégis a gyarapodás visszaeséséről kell megemlékeznünk, e mögött nem valami váratlan akadály, a munkánkat támogató közhangulat megfordulása, hanem a körülmények diktálta előre megfontolt magatartás keresendő. Levéltárunk gyarapításának régi kipróbált és újonnan építgetett útjai ebben az évben is a tavalyihoz hasonló gazdag eredménnyel kecsegtettek volna, ha kitűzött feladataink sorrendjében a háborús helyzet követelésének megfelelő változtatásokat nem kellett volna végrehajtanunk. Az európai kultúra sokszázados értékei-

* KELEMEN LAJOS ny. főigazgató, a múzeumi levéltár vezetője a Levéltár 1943. évi működéséről az itt közreadott jelentést terjesztette az Igazgatóválasztmány elé.

ben pótolhatatlan károkat okozó háborús pusztítás veszedelme különleges felelősséggel terheli azokat az intézményeket, melyek multunk annyi vészben megtizedelt emlékeit őrzik. A légiháború elfajulása e veszedelmeket annyira közel hozta hozzánk, hogy az őrizetünkben lévő iratanyag biztonságba helyezése minden mást megelőző feladatunk lett. Ezévi munkánk gerincét tehát értékeink biztonságba helyezésének nagy munkája alkotta. Mivel azonban az eddig begyűjtött anyag elhelyezése is komoly nehézségek elé állította a Levéltár és Könyvtár vezetését, egyelőre a gyűjtés szüneteltetését kényszerültünk elhatározni. Bár meg kell vallanunk, hogy a légvédelmi óvintézkedések a Levéltár különben is kicsi személyzetére rendkívüli megterhelést rónak, örömmel számolhatok be arról, hogy a rendező- és gyűjtőmunka a megnehezült körülmények ellenére eredeti célkitűzéseink szerint folytatódhatott.

Levéltárunk megnövekedett feladatai ellátásának személyi feltételei, sajnos, nem mondhatók kedvezőöknek. DEÁK IMRE DR. allevéltárnoknak még 1942 tavaszán Budapestre történt áthelyezése óta a Levéltár ugyanis abba a különös helyzetbe került, hogy bár a Múzeumnak az egyetemtől legfüggetlenebb tára, mindmáig múzeumi tisztviselő nélkül van, s a benne szolgálatot teljesítő mindhárom alkalmazottat az Egyetemi Könyvtárból osztották be ide. Ez a helyzet, éppen mert a tisztviselők nem tekinthetik beosztásukat véglegesnek, kétségtelenül igen hátrányosan fogja éreztetni hatását az annyira szükséges utánpótlás nevelésében. Ebben az évben Levéltárunk ismét kitűnő alkalmazottját veszítette el DR. ENTZ GÉZA könyvtári segédőr személyében. Dr. Entz Géza-t Deák Imre dr. távozása után osztották be szolgálat-tételre az Egyetemi Könyvtárból. Távozása levéltári munkánk szempontjából akkor is érzékeny veszteséget jelent, ha tudjuk, hogy az Erdélyi Múzeum Történeti és Művészeti tárához történt kinevezésével szakképzettségének és érdeklődésének megfelelőbb teret nyert. Elsőrangú képzettsége, hatalmas munkabírása, mozgékony-sága és önzetlen ügyszeretete kiválóan alkalmassá tette őt azoknak a felfokozott teendőknek ellátására, melyeket az átalakulás és újrakezdés évei Levéltárunk minden alkalmazottjára róttak. Agilitása nélkül az alábbi munkák jórésze el sem készülhetett volna, mivel e sorok írójának katonáskodása és tanulmányi szabadsága miatt az év folyamán közel három hónapon át a munkálatok végzése őt terhelte. Amikor újból hangsúlyozni kívánjuk annak az odaadó munkának értékét és nagyságát, amelyet ENTZ GÉZA DR. itteni beosztása alatt végzett, nem mulaszthatjuk el őszinte köszönetünket kefejezni ROSKA MÁRTON DR. professzor úrnak, a Történeti és Művészeti tár igazgatójának, amiért sikerült megtalálnia módját, hogy Entz Géza dr. Levéltárunk személyi ügyeinek megnyugtató rendezéséig egyelőre még gyűjteményünkben teljesíthessen továbbra is szolgálatot.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület megértése ezévből ismét lehetővé tette számunkra, hogy különösebb képzettséget nem igénylő rendezési előmunkálatokhoz történet-szakos tanárjelölteket alkalmazhassunk. Általában négy-hat ilyen ideiglenes munkaerő segítségével sikerült még az óvóhelyre szállítás előtt szinte teljes egészében befejezni azokat a leg-

sürgősebb tömegmunkákat, melyek a végleges rendezés szükséges előfeltételei. Minthogy azonban a további rendezésben már kiegészítő munkatársaink sem nélkülözhetnek bizonyos szakismereteket, ösztől kezdődőleg a csak szabad idejükben dolgozó tanárjelöltek helyett állandó és előképzettséggel rendelkező munkatársakat kívánunk fogalkoztatni. Ezideig ÁRVAY JÓZSEF tanár személyében sikerült olyan állandó segítő-társat kapni, akit a további rendezések során jól használhatunk. A középkori oklevelek regesztrázását folytatva, alapos munkájával céljaink felé az idén is nagy lépéssel közelebb segített bennünket DR. VALENTIN ANTAL ny. könyvtárigazgató úr. Itt kell megemlítenem, hogy e sorok írója a tél folyamán egy hónapig gyűjtötte az anyagot Levéltárunk tervbe vett népiségtörténeti kiadványához a m. kir. Országos Levéltárban őrzött erdélyi guberniumi levéltárban. Ugyancsak őt, erdélyi népiség- és településtörténeti levéltári kutatásokra a bécsi gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézetbe egy esztendei ösztöndíjat nyervén, a V. K. M. egy esztendőre szabadságolta. Minthogy azonban kiutazása katonai szolgálata következtében késedelmet szenvedett, szolgálatait mindeideig ellátja.

Mint említettük, ezévi munkánk Levéltárunk biztonságba helyezéseinek jegyében folyt le. Még az év első hónapjában elkészült légvédelmi óvóhelyünk, ahová tavalyi jelentésünkben részletezett szempontok szerint kiválasztott állagainkat leszállítottuk. Gondos mérlegelés alapján történt válogatás után kb. 250 folyóméternyi anyagot helyezhettünk el óvóhelyünkön. Minthogy azonban a Levéltár helyiségei a Könyvtár épületének legfelső emeletén, közvetlenül a padlástér alatt vannak, fájdalmas aggodalommal kellett szemlélnünk a raktárunkban hagyott levéltár-részek különösen veszélyeztetett helyzetét. A Könyvtár igazgatóságának különös megértése tette lehetővé számunkra, hogy ezen az aggasztó állapoton a lehetőséghez mérten segítsünk. A Könyvtár áldozatának értékét nagyban növeli, hogy akkor engedett át a Levéltárnak kb. 300 folyóméternyi pole-anyagot, amikor maga is a legnagyobb helyhiánnyal küzdött. Ennek köszönhető, hogy néhány egészen jelentéktelen állagocska kivételével egész levéltárunkat óvóhelyre szállíthattuk. Minthogy most már teljes anyagunk óvóhelyre került, a könnyebb tájékozódás elősegítése megkívánta, hogy az eredetileg különválasztott részek újra együtt helyeztessenek el levéltártörzssükkel. Az egész Levéltár nem kis munkával járó átcsoportosítása révén azonban sikerült ezt is megoldani. Anyagunkat újból úgy állítottuk fel, hogy a kutatás zavartalansága a tisztviselők nagy munkatöbblete árán biztosítva van. Mégis a jövő fogja eldönteni, hogy ez állapot a személyzet mai létszáma mellett meddig lesz fenntartható és hogy a fokozottabb rongálódásnak kitett forrásanyag kémelése milyen mértékben fogja megkövetelni a nem tudományos kutatások ideiglenes korlátozását. Bár ez az újabb helyiség mai állapotában kétségtelenül csupán szükség-megoldásnak tekinthető, anyagunkat azonban mégis hasonlíthatatlanul nagyobb biztonságban tudhatjuk itt, mint a régi helyén. A Könyvtár igazgatóságának magatartásában állandóan örömmel kell tapasztalnunk a levéltári anyag különös becsének átérzését, s ez ad re-

ményt nekünk arra, hogy a jövőben mégis sikerül óvóhelyeinket további áldozatok árán odáig tökéletesíteni, hogy mindazok, akiknek vállát terheli ezeknek a pótolhatatlan kulturális értékek megőrzésének felelősége, nyugodt lelkiismerettel várhassák a bizonytalan jövőndőt és az utókor számonkérését.

Különleges biztonságot igénylő anyagunkból hét ládányit választottunk ki és adtunk át megőrzés végett az illetékeseknek.

Az óvóintézkedésekkel egyidejűleg fokozottabb ütemben folytattuk a tavaly elkezdett rendező munkát. Legsürgősebb feladatnak a több munkást, nagy helyet igénylő és egy-egy levéltárat teljes egészében megmozgató nyers előmunkálatok elvégzését kellett tekintenünk. Az a veszély fenyegetett ugyanis, hogy anyagunknak óvóhelyre szállításával egész levéltárak munkabevétele lehetetlenné és veszélyessé válván, rendezőmunkánk jóidőre megakad. Örömmel kell azonban jelenteniünk, hogy napidíjasaink segítségével ezeket a nagyobb levéltárainkat érintő előmunkálatokat szinte teljes egészükben elvégeztük s a további rendezések zavartalansága biztosítva van.

Rendezőmunkánk ezidén is hármias irányú volt. Kiterjedt a jelzetelt levéltártestek régi rendjének visszaállítására, a missilisek rendezésére és a középkori oklevelek kiemelésére. Levéltárunk egységes, új rendjének kialakítására kezdett átrendezések idei részleteiről az alábbiakban számolhatunk be.

Első helyen kell megemlékeznünk a Jósika-család hitbizományi levéltárában második éve folyó munkáról. Bár végleges rendje kialakításától még mindig messze vagyunk, a levéltár értékre, de mennyiségre nézve is jelentősebb fele teljesen elrendezve már a kutatók kezén forog. Az összekeveredett jelzetelt állagok szétválogatását és elenchusok szerinti csoportosítását ebben az esztendőben befejeztük. A Mikola- és Bethlen-levelek tavaly kialakított csoportja újból jelentősen kiegészült munkánk során előkerült, korábban elveszettek vélt darabokkal, de összeállíthattunk egészen új levéltár-egységeket is. A hitbizományi levéltár rendkívül összetett voltára jellemző módon a tavaly rekonstruált hat levéltár-részen kívül most még öt újabb egységet állíthattunk össze.

Jósika-családot közelebbről érdeklő anyagot ezek közül a Jósika Antal és Jósika János-féle rész tartalmaz. Jósika Antal 22 fasciculusnyi levéltárát részint a XVIII. században, részben pedig 1830 körül regesztrálták. Anyaga szinte teljesen a branyicskai uradalomra vonatkozik. Bár egyes darabok találhatóak benne a dominium megszerzésétől (1595) kezdve, zöme mégis az 1700—1740 közötti évekből való. E levelek főként a Jósika Sámuel és Baranyai Mária, később Orbán Simonné, árvájának, Jósika Lászlónak nagybátyjával, Jósika Zsigmonddal Branyicskáért évtizedeken át folytatott gyámsági perével kapcsolatosak. Belőlük fény derül az uradalom belső viszonyaira, jövedelmezőségére. Másik nagyobb csoportjuk Várfalvára, Alsójárára és a Jósikák egyéb tordamegyei jószágaira vonatkoznak. Jónak látszik itt megemlíteni, hogy ezeknek a birtokoknak leveles-anyaga Jósika László leánya, Mária, Béli Antalné jussán részben a Béli-család bodolai levéltárába

került, s amint arról a tavaly beszámoltunk, jelenleg szintén őrizetünkben található. A levéltárrésznek nevet adó Jósika Antal helyett tehát inkább apjának, Jósika Lászlónak az iratanyagát találjuk ebben a csoportban együtt. Antal jobbára lajstromozatlan hivatali iratokkal van itt képviselve.

Az előbb tárgyaltnak szerves folytatása a Jósika János által saját kezűleg rendezett és regesztrált 139 csomónyi terjedelmes levéltár-rész. Megható az a gondos szeretet, amellyel a magas országos méltóságokat viselő főúr családja leveleinek sorsa iránt viseltetett. A birtokaikra vonatkozó iratanyag összeszedésével, a családját illető levélananyaghoz való jogának következetes érvényesítésével, mint az egész familiáját illető levelek conservatora, ő alkotta meg a Jósika hitbizományi levéltárat. Nem csupán a rokonok kezébe szétkerült levéltárrészeket igyekezett visszaszerezni és gondosan rendeztetni, hanem pihenésre szánt idejében maga is sokat foglalkozott lajstromozatlan levelei rendezésével. Amilyen mintaszerű rendben tartotta hivatali működésével kapcsolatos iratait, éppen úgy akarta 1843 körül magánleveleit elrendezni. Munkáját azonban, sajnos, nem fejezhette be. A darabok csomónkénti ideiglenes jegyzékbe foglalását és sorszámozását még elkészítette, fasciculus-jelzet rávezetésében azonban megakadályozta 1843. március 17-én bekövetkezett halála. Örökösei, minthogy a levéltár így is használható volt, munkáját nem fejeztették be. Idők folyamán azonban különféle rendezési kísérletek folytán az egykori rend teljesen felborult, s a csak numerizált darabok elkerültek egymástól, összevegyültek egyéb regesztrumok anyagával.

Első feladatunk tehát az volt, hogy ebből a szörnyű kaoszból Jósika János jellegzetes, de sokszor alig észrevehetően kicsi jelzetei alapján kiválogassuk az ebbe a levéltárrészbe tartozó iratokat. Csak ennek megtörténte után láthattunk neki, hogy az ideiglenes jegyzékben fasciculusról-fasciculusra ellenőrizve megállapítsuk az egyes iratok hovatartozandóságát. Amikor aztán egy akta eredeti helyét minden kétséget kizáró módon sikerült megállapítani, ellátjuk fasciculus-jelzéssel. E több-ezer darabot számláló csoport helyreállítása ilyen fáradságos és időtrábló munkával, bár ebben az évben is szépen előrehaladt, legfőbb jövőre készülhet el. Minthogy a levéltárrész rendkívül összetett és igen különböző provenienciájú anyagot tartalmaz, anyagáról csak ezután adhatunk részletesebb tájékoztatást. Jósika János ugyanis a birtokjogait alátámasztó, mindenünnen összeszedett, gyakran már elenchizált levéltárrészekből kiemelt iratokat akarta egységes rendszerbe foglalni. Több darabot lajstromozott át a Kamuti-, Mikola-, Jósika-levelek közül s külön fasciculusként majdnem teljes egészében beolvastotta az apja, Jósika Antal-féle, s a Teleki, Bálinti levéltár-anyagot. A rendezés során ezeket a lajstromozott leveleket kiemeltük s eredeti rendjükbe helyeztük vissza, de a Jósika János-féle levéltárban utaltunk mostani lelőhelyükre. E levelek koráról és tárgyáról most annyit kívánunk előrebocsátani, hogy szórványos korábbi, de csak újkori daraboktól eltekintve, szinte kizárólag a XVIII. századból, illetőleg a XIX. század elejéről valók, s Jósika János birtokai múltját világítják

meg. Az anyja, Teleki Mária és felesége Csáky Rozália jussán elnyert Csáky, Bethlen és Haller birtokokra vonatkozó iratokon kívül valójában itt találhatóak apjának, Jósika Antalnak birtoklevelei is.

A Teleki-levelek Jósika Antalné sz. Teleki Mária Jozefa, Teleki Pál és Haller Borbála leánya, János unokája és a nagy Teleki Mihály fia: Mihály dédunokájával kerültek a Jósika hitbizományi levéltárba 1808 után, amikor Jósika Antalné bátyja, Ferenc, utód nélkül elhalt. E leveleket az átadásakor foglalhatták abba a rendkívül szűkszavú jegyzékbe, mely rendezésünk alapjául szolgált. A lajstromozó ugyanis csak a legfontosabb birtokjogi iratokat látta el jelzettel, a kevesebb érdekűnek minősített iratokat pedig „Hivatalos dolgokról való Levelek, Diaetalia, Processualis Levelek, Tyrozás iránt való Levelek, Gazdasági Dolgok“ és ezekhez hasonló összefoglaló címek alatt csomózta, de nem jelzette. Idők folyamán azonban ez a rész is a Jósika János-féle levéltárhoz hasonlóan áldozatául esett a későbbi rendezési kísérleteknek. Számunkra a rendezés egyedül járható útjának itt is csupán az előbbi fáradságos mód maradt. Munkánkat azonban ez esetben még nehezebbé tette, hogy ezek az iratok legnagyobbbrészt sorszámmal sem voltak ellátva. Valójában tehát újrarendezésre volt szükség. Ezt azonban még körülményesebbé tette, hogy a levelek eredeti rendjéhez kellett alkalmazkodnunk. Végül azonban mégis sikerült a 18 csomóból álló régi rendet helyreállítani. Következő lépésként még hátra van, hogy az eredetileg sem lajstromozott jelentős irattömeget beleillesszük a most már világosan látszó rendszerbe. Ez a munka is befejezéshez közeledik, bár az egész hitbizományi levéltár elrendezése előtt véglegesen le nem zárható, mert állandóan kerülhetnek elő a hatalmas jelzetenlen tömegeből idetartozó iratok.

Ez a levéltár a Teleki-család egyik katolizált ágának iratait tartalmazza. Legrégibb, XVII. századvégi darabjai I. Teleki Mihály özvegye Veér Judit által Sárpataki Mártontól megvásárolt kissármási birtokra vonatkoznak. II. Teleki Mihály, illetőleg özvegye, Thorotzkay Kata kövári birtoklását megvilágosító XVIII. század eleji darabokat nem tekintve, a zöm Teleki János fia, II. Teleki Mihály unokája Teleki Pál Fogaras-vidék főkapitánya, majd Doboka megye főispánja hivatalos működésével és jószágaival kapcsolatos. A törvényhatósági levéltárak erős megcsönkulása folytán különös érdeklődésre tarthatnak számot az ujoncozási, adószedési ügyekkel kapcsolatos iratok mellett a fogarasföldi kivándorlásról, ennek megakadályozására szervezett határőrség (plájásság) működéséről, végül a fejedelemségi fogarasföldi sajátos társadalmi képződményeknek az új viszonyokhoz alakulásáról szóló darabok. Ezek az iratok újabb értékes kiegészítései annak a rendkívül gazdag forrásanyagának, melyet Fogarasföldre különleges viszonyaira a Jósika hitbizományi levéltár gróf Bethlen Miklós főkapitánysága idejéből őriz. A birtoklevelek Kissármásra, Paszmosra, továbbá a fogarasföldi Teleki-birtokokra és Hévvizre, Uzdiszentpéterre vonatkoznak. Tehát szervesen csatlakoznak a tavaly beszállított kövárhosszúfalvi Teleki-levéltár akkor ismertett anyagához. Gazdaságtörténeti anyagából megemlítésre kínálkozik a görgényi uradalom XVII. század-

végi, a kővári dominium 1727. évi összeírása és a sorostélyi, holdvilági jószág különféle listái, melyeket a népesedéstörténet is jól hasznosíthat. Teleki Pálné, Haller Borbála révén kerültek ide Haller-levelek is. Szervesen ugyan nem illenek a többi anyaghoz Toldi Adámné Teleki Krisztina és mostohája özv. Teleki Józsefné, Bethlen Kata között folyt hosszú per iratai, melyek a régi magyar könyvgyűjteményéről híres, kegyes nagyszony életének egyik oly sok kellemetlenséget okozott epizódját világítják meg (Vö. SZÁDECZKY L.: Széki gróf Teleki József özvegye bethleni Bethlen Kata grófnő írásai és levelezése. Bp. 1922.). A szépszámú missilis levelet későbbi rendezés során a hitbizományi levéltár többi ilyen anyagával együtt fogjuk kezelni és mutatózni.

Szintén Jósika Jánosnak köszönhető annak a levelesládának regestráltatása, melyet br. Bálintitt Zsuzsánna, Bálintitt István és Jósika Borbála leánya adott át megőrzés végett első unokatestvérének, Jósika Antalnak. Levéltára iránt élete végéig állandóan megfigyelhető érdeklődés és gondoskodás előttünk ismeretes első jele ez a rendeztetés, bizonyosságul arra, hogy későbbi rendszerező törekvéseinek csirái már a fiatal Jósika János lelkében is megvoltak. E levelek a szokásos leg-egyszerűbb módon minden időrendre vagy tárgyra való tekintet nélkül folytatólagosan sorszámozott öt fasciculusha vannak rendezve. A régi rend helyreállítása tehát könnyű volt, legfeljebb az iratokat a többi hasonló regestrum anyagától elválasztani volt nehéz. Egységes szép anyaga 1549-től 1800-ig tart. A XVI. századi levelek mind székelyvásárhelyi Köpeci János marosvásárhelyi civis birtokszerzéseire vonatkoznak. A város határában és környékén tekintélyes jószágot szerző polgárt, Báthori Kristóf 1580. március 22-én megnemesítette. Ettől kezdve aztán bőven találunk levelei között a városi polgárság és nemesség közötti súrlódásokra, a vásárhelyi nemesek kiváltságaira vonatkozó igen érdekes adatokat. Marosjárai Baranyai Gergely (†1700 körül) és Köpeci Klára házassága folytán a XVII. századból több Baranyai-levelet is őriz a levéltár. A XVIII. század első feléből való iratok Baranyai Mária, Baranyai Gergely leánya, előbb Jósika Sámuelné, később lengyelfalvi Orbán Simonné birtokviszonyaira vonatkoznak, a későbbiek pedig leánya, Jósika Borbála, br. Bálintitt Istvánné valamint ennek leányaira Krisztinára és Zsuzsánára szolgáltatnak adatokat. Anyaga tehát kapcsolatos a fentebb ismertetett Jósika Antal-féle levéltárával. Különösen gazdag ez a rész Marosvásárhelyre, Jeddre, Jobbágyfalvára, Kebeleszentivánra vonatkozó adatokban.

Mínthogy a lajstromozott részekén kívül a hitbizományi levéltárban is nagy mennyiségű olyan irat van, mely levéltári rendezésén sohasem ment át, szükséges volt előzőleg az egész anyagot provenienciája szerint csoportokra bontani, hogy aztán azokat egyenként rendezhessük.

Egyik ilyen hatalmas csoportot a Jósika János anyósa, gróf Bethlen Rozália, előbb gr. Csáky Jánosné, utóbb gr. Wass Sámuelné révén idekerült családi és hivatalos iratok alkotják. A legfontosabb birtokjogi leveleket Jósika János 1826 után lajstromoztatta s mi ezt a régi rendet még tavaly visszaállítottuk. Az óvóhelyre szállítás ugyan megakadályozta a Bethlenek három nemzedékére kiterjedő rendkívül gazdag

és értékes hivatali iratanyag végleges elrendezését, de a munkát már olyan állapotban szakítottuk félbe, amikor az iratokban való kutatás biztosítva volt. Itt találjuk Bethlen Sámuel, a kancellár János fia, Küüllő megye főispánja (1691), marosszéki kapitány (1699—) hivatali iratait, melyek a fejedelemség nagy átalakulásába engednek bepillantást. Különösen becsek az itt található különböző összeírások. Fiának, Bethlen Ádámnak fejemegyei főispánságával (1734), országos elnökségével (1742) és guberniumi tanácsosságával kapcsolatos irataiból találunk itt elég tekintélyes mennyiséget. Leggazdagabb azonban az ő fiának, Bethlen Miklósnak hivatali iratanyaga. Fogarasi főkapitánysága (1758), tartományi főbiztossága (1761—), végül főkinestartósága (1772—) alatt felmerült ügyek elintézésének fogalmazványai, különféle elaboratumai páratlanul gazdag forrásanyagot jelentenek e hivatalok működésére. Ha tekintetbe vesszük, hogy a Bécsben különösen becsben álló Bethlen Gábor udvari kancellár neki bátyja volt, elképzelhető, milyen éles betekintést nyerhetünk levelezéséből a kor politikai intrikáiba és az eseményeket mozgató, sokszor rejtett rugókba. Missiliseit, melyek között bőven találunk a királynőtől kezdve korának ügyszólván minden vezető politikai személyiségétől levelet, a hitbizományi levéltár többi levelezésével együtt rendezzük és kezeljük.

Amilyen gazdag e rész hivatali iratokban, annyira feltűnő, hogy a Bethlenek birtokviszonyaira milyen keveset tartalmaz. Az 1764-ben Bethlen Gábor és Miklós által közösen megvásárolt fiskális uradalmakra vonatkozó iratoktól eltekintve, a birtoklevelek szinte kizárólag Bethlen Miklósné, Csáky Kata, illetőleg leánya Róza és ennek férje gr. Csáky János jószágaira vonatkoznak. Bőven találunk azonban adatokat Bethlen Róza második férjének gr. Wass Sámuelnek halála után indult pereskedéssel kapcsolatban a Wassokra is. E levelek tehát a Csákyak erdélyi birtokainak, főként a nagyalmási és búzai uradalmaknak XVIII. századi adatait tartalmazzák és kiegészítését alkotják a Csáky-familia kassai, jelenleg az Országos Levéltárban őrzött levéltárban található XVII. századi anyagnak.

Hasonló provenienciájúak, tehát a Bethlen Róza-féle levelekkel közösen kezelhetők azok az iratok, melyek 1820 körül gr. Haller Jánosné, Nemes Zsuzsannától szállottak a csákiigorbói uradalommal együtt részint Jósika Jánosnéra, részint pedig id. Jósika Miklósrá. Az iratok szintén Csáky-birtokokra vonatkoznak és szerves alkotó részei az előbb ismertetett anyagnak. A hitbizományi levéltárba kerülésük megértéséhez tudnunk kell, hogy gr. Csáky Jánosné Bethlen Róza édesanyjának gr. Csáky Katának Borbála nevű testvérét gr. Haller György vette feleségül. Az ő gyermekük volt gr. Haller János, kinek magtalan halála után birtokait említett unokatestvérei Jósika Jánosné és id. Jósika Miklós örökölték. 1820-ban e levelek csak részben kerültek Jósika Jánoshoz. Másik felük id. Jósika Miklós halála után (1824) a Jósika János örize-tébe adott levelekkel juthatott a hitbizományi levéltárba.

A Bethlen Róza-féle levelekkel való sok kapcsolat ellenére egészen más provenienciájú csoportot alkotnak és külön is kívánjuk rendezni a Jósika Imre és felesége br. Bornemissza Anna Mária (Csáky Kata,

a későbbi Bethlen Miklósné első férjétől Bornemissza Jánostól született gyermeke) birtoklására, életére vonatkozó XVIII. századi iratokat. Ezekkel együtt rendezzük fiúk, Jósika Miklós és felesége gr. Lázár Eleonóra, valamint unokájuk, a regényíró Miklós és első neje Kállay Erzsébet leveleit. E csoportot az író fiainak, főként Leonak és Gézának a rendiségből való nagy átalakulás korára eső iratai zárják le. Minthogy pedig Jósika Leó és Kendeffi Krisztina leányát Irént Jósika János unokája (Jósika Lajos fia), Sámuel vette feleségül, a Csáky Katánál megosztott birtok és levéltári anyag újból együvé: a hitbizományi levéltárba került. E csoporthoz csatlakoznak, de tőle mégis külön kezelendők azok a Kállayakra és a velük rokon Niczky, Ramocsaházy és más családok leginkább szabolcsmegyei birtokaira vonatkozó, kevés XVII. századi anyaggal kezdődő, de főleg XIX. századi iratok, melyek Jósika Miklósné révén kerültek ide. Ezt az erősen megcsonkult levéltárat is visszaállítottuk régi rendjébe.

A Jósika János- és Miklós-féle levéltár közös folytatása az a majdnem napjainkig terjedő, szintén hatalmas iratmennyiség, mely utódaik életével és birtokaival kapcsolatban jött létre. Néhai Jósika Sámuelné gyűjtéséből a hitbizományi levéltárba került gyászjelentésekből a szomorújelentéseink közül hiányzókat a levéltárban hagyott jegyzék ellenében könnyebb kezelés céljából Levéltárunk nagy gyászjelentésgyűjteményébe osztottuk be. Szomorújelentéseink így többszáz igen ritka, becses darabbal szaporodtak.

A birtoklevelekkel egyidejűleg megkezdjük a missilisek elrendezését. Minthogy a levéltárnak ez a része, bizonyára a családtagok kegyeletos érdeklődése következtében aránylag eléggé rendezett, szétválogatásuk meglehetősen gyorsan folyik. Jósika János és felesége, valamint fiúk Sámuel, az 1848-as események idején fontos szerepet játszó udvari kancellár levelezését és az egész missilis-anyagnak körülbelül felét az író és címzett szerint elrendeztük.

Egész levéltárakra kiterjedő nagy rendezést a Jósika-levéltáron kívül az említett okok miatt nem kezdhettünk. Fokozottabb mértékben szorgalmaztuk azonban a Levéltár missiliseinek tervbevetett általános és egyöntetű rendezéséhez szükséges, sok embert igénylő előmunkálatokat. A Jósika-család teljes forrásanyagának hozzáférhetőbbé tételét, áttekintését kívántuk munkálni a familia egykori magyar-fenesi levéltárában található, eddig időrendben kezelt missiliseknek írók és címzett szerinti átrendezésével. A munkát befejeztük s csupán a mutatózás van hátra.

A Teleki-család hosszúfalvi levéltárának rendezése befejezéséhez közeledik. Terjedelmes gazdasági iratanyagának uradalmanként időrendbe osztása elkészült. A különféle számadások eléggé teljes sorozatai jó betekintést nyújtanak az erdélyi nagybirtok termelési üzemébe. A missilisek hozzáférhetővé tétele szintén befejeződött. A levéltár rendezésekor lajstromozatlanul hagyott, valamint az úrbériség megszűnése utáni évtizedekben termelődött jelentős iratanyagot éppen csak előkészíthettük a feldolgozásra, amikor az óvóintézkedések miatt ezt a munkát félbe kellett szakítanunk.

A Telekiek kendilónai levéltárában is folytattuk a tavaly elkezdett munkákat. A jelzetelt iratoknak eredeti fasciculusrendjükbe való visszarakását befejeztük. Minthogy a régi elenchusok szintén előkerültek, ezzel egy újabb levéltárban sikerült biztosítani a kutatók könnyebb tájékozódását. A visszaállított lajstromozott csoportokat röviden a következőkben ismertetjük. A legterjedelmesebb rész *AA—GG* jelzet alatt gr. Teleki József ugoesai főispán leveleit tartalmazza. A betűk a tárgycsoportokat, illetőleg a regesztrumot jelölik. Azokon belül az egyes darabokat fasciculus és numerus jelzettel is ellátták. Az *AA* elenchus csomói a sorostélyi, a *BB* a fogarasföldi és geryeszegi, a *CC* a kővárvidéki birtokleveleket, a *DD* és *EE* az egyes leveleket, az *FF* és *GG* (ezeknek elenchusuk hiányzik) gazdasági kimutatásokat, az *LL* Teleki Ádám gr. leveleit tartalmazza. Egy másik, arabszámozású csoport 34 fasciculusban főleg periratokat, osztályleveleket és más, művelődéstörténetileg jól értékesíthető iratokat foglal magában. Elenchusa — sajnos — nem maradt fenn. A Nagysomkútra vonatkozó, 1763-ban lajstromozott levelek 12 fasciculust tesznek ki. A jelzetelt iratok szinte teljes egészükben XVIII. századiak. A kendilónai levéltár átrendezésével a kővárhosszúfalusi és a Jósika hitbizományi levéltár Teleki-levéltárában egymást pompásan kiegészítő, hatalmas, egységes forrásanyag vált hozzáférhetővé a Telekiek és birtokaik múltját kutatók számára. Az óriási missilis-anyagot — most már az ívrétűeket is — teljesen rendeztük. Gondos mutatózásuk szintén szépen halad. Mivel az óvóhelyre szállított anyagban most már csak ilyen természetű rendezések lehetségesek, remélhető, hogy jövőre több embert foglalkoztathatunk a levelezés mutatózásával s akkor ez a munka is befejeződhetik.

Néhaj gr. Kuun Gézának a kutatók előtt már régen ismeretes marosnémeti levéltárát szintén igyekeztünk régi rendjébe visszaállítani. A gr. Kuun- és gr. Gyulay-család valamint atyafiságának — a Kapy, Prépostvári, Csaholyi, Sulyok, Gyulaffy, Péchy-familia — iratait magában foglaló levéltár ismertetésétől felment Szilágyi Sándornak a Magyar Történelmi Társulat hunyadmegyei kirándulása alkalmával készített beszámolója (Századok, 1887:50—7. l.). Rendezésünk során az időrendben és tárgycsoportok szerint kezelt anyagból kiszedtük a jelzetelt darabokat és fasciculusokba raktuk. Így két nagyobb csoport alakult ki: az elsőhöz tartozó iratokon a fasciculus száma betűkkel volt kiírva, a másikon pedig arabszámokkal. Az előbbi 18, az utóbbi 37 csomót tesz ki. Minthogy azonban egyik csoport régi elenchusa sem került elő, a jövő feladata az egyes csomók tartalmáról egy tájékoztató jegyzék elkészítése.

Nagyobb átrendezésen esett keresztül a szárhegyi gr. Lázár-család meggyesfalvi levéltára. A lajstromozott rész és a missilisek különválasztásával és elrendezésével a 68 dobozt megtöltő levéltárból 31 doboz vált könnyebben kezelhetővé. Az első, 165 fasciculust kitevő csoport a Lázárok régi birtokleveleit foglalja magába és különösen a XVII. századból nyújt gazdag forrásanyagot, főként székelyföldi falvakra. Bár elenchusa nem került elő, könnyen tájékozódhatni benne,

mert a fasciculusok birtokok és egyéb vezérszavak kezdőbetűje szerint következnek egymás után s a csomók borítólapján is tartalmuk felől magyarázat áll. E magyarázatok felhasználásával szándékozunk ehhez a csoporthoz tájékoztató jegyzéket készíteni. Anyaga főként a Lázár, Csáky, Gyulaffi, Kornis, Maksai-család tagjainak Gyergyóalfalu, Ditró, Erked, Szárhegy, Szentdemeter, Vasláb és más gyergyó- és kászonszéki községekben levő birtokainak adatait foglalja magában. E rész folytatásának tekinthető a fasciculuson kívül positio és locus jelzéssel ellátott 32 csomónyi rész. Rokoni összeköttetések folytán átkerült iratesoportok közül megemlítjük Lázár Antalné Torma Éva jussán átjött, eredetileg 2210 darabot számláló 77 fasciculusnyi levéltárat. Bizonyára későbbi osztokodások folytán ez a rész torzóvá csontult. Kiegészítő darabjai a Torma-család őrizetünkben lévő levéltárában található. Br. Bálintitt Elek halála után 1830-ban jegyzékbe foglalt 24 fasciculust kitevő anyag a Bálintittok körtvefáji levéltárának tekinthető s vagy Bálintitt Elekné Lázár Klára, vagy Bálintitt Györgyné Lázár Anna birtokjogainak biztosítása címen került ide. XVIII—XIX. század fordulójáról származó anyaga szorosan kapcsolódik a Jósika hitbizományi levéltárban lévő Bálintitt levelekhez, melyekről fentebb szólottunk. Rendezésünk a missilisek írók és címzettek szerinti csoportosításával ért egyelőre véget.

Nagyobb levéltáraink hatalmas missilis-anyagához méltó kiegészítésként csatlakozik a Rettegi-familia gazdag levelezése. Becsért nevelem, hogy általa a megyéje dolgait vezető bene possessionatus középnemesség XVIII. századi életébe nyerünk bepillantást. Örömmel jelenthetjük tehát a levelek átcsoportosítását a régi időrendből írók és címzettek szerint. Minthogy minden remény megvan a sok viszontagságon átment családi levéltár további kiegészülésére, végleges rendezése későbbi időre marad, amikor az Orosz Endre ny. igazgató úr által megmentett rész is őrizetünkbe kerül. Ismerve Orosz igazgató úrnak az erdélyi levéltári források megmentése terén kifejtett munkásságát, joggal remélhetjük, hogy a szétkallódott Rettegi-levéltárat rövidesen rekonstruálhatjuk.

Egészen a legújabb korba és teljesen más területre vezet át Gyarmathy Zsigmondné sz. Hóry Etelka most rendezett levelezése. A kalotaszegi népi kézimunkák értékesítését megszervező nagyszony igen érdekes levelei különösen néprajzi kutatásunknak szolgáltatnak becses adatokat. Belőlük nem csupán a kalotaszegi háziipari termékek megkedveltetésére kifejtett munkája, hanem az az út is megismerhető, melyen a szép hímzések Páris, sőt London szalonjaiba eljutottak. Gazdag anyagunk bizonyára még kiegészíthető volna az elhunyt rokonságának tulajdonában lévő becses darabokkal, melyeket a családtagok ismeretes tudománypártolása és kegyeletos érzése hihetőleg igyekezni fog letébehelyezés által biztosítani.

Tavaly beszámoltunk az őrizetünkbe került közlevéltári töredékek és a szinte kizárólag magyarországi anyagot tartalmazó gróf és báró Sennyei-család levéltárának erdélyi családi levéltárakkal való elcserélése tárgyában a m. kir. Országos Levéltárral folytatott tár-

gyalásunkról. Minthogy levéltárpolitikánk irányítói a gondozatlanság és tudatlan selejtezések következtében szétkallódott kéziratoknak régi állagukhoz való visszajuttatását szívükön viselik, minden remény megvan arra, hogy az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának szintén e célt szolgáló kezdeményezése hamarosan eredménnyel jár. E csere gyors lebonyolításában bizva az egész Sennyey-levéltárból kiválasztottuk az erdélyi vonatkozású darabokat, hogy az elszállítás előtt Leica-felvételt készítsünk róluk.

Levéltáraink középkori anyagának kiemelését és előző jelentésünkben ismertetett új rend szerinti felállítását ezévből is folytattuk. Az eredetiek különválasztása befejeződött. Az újkori átiratok kiszedését, mivel ehhez levéltárainkat darabról darabra kell átnézni, arra az időre kényszerültünk halasztani, mikor anyagunkat ismét zavartalanul használhatjuk. A kiemelt darabok dátumának feloldása, időrendbe rakása, az utalólapok elkészítése befejezéséhez közeledik.

E munkákkal párhuzamosan folyik 1541. előtti okleveleink regesztázása. DR. VALENTIN ANTAL ny. egyetemi könyvtárigazgató úr odaadó lelkesedéssel végzi ezt a fáradságos és diplomatikai gyakorlatot igénylő feladatot. Alapos regesztái épügy nélkülözhetetlen segédeszközei lesznek levéltárunk kutatóinak, mint amilyenek ma is törzsgyűjteményeinkre első levéltárosunk, SZABÓ KÁROLY kivonatai. Eddig a Jósika hitbizományi és a Thorotzkay-levéltár középkori darabjairól, a gr. Wass-levéltár hatalmas anyagának majdnem feléről készülték el a regeszták.

E regesztázás előrehaladásával nyílt mód levéltáraink régóta tervezett ismertetésére. Mivel azonban az ismertetéseket minden esetben az illető levéltár végleges rendje kialakításának kell megelőznie, tervünk csak most, kétévi munka után ölthetett testet. A Thorotzkay-levéltár középkori leveleinek regesztáit és teljes anyagának tudományos ismertetését tartalmazó füzetünk közvetlenül sajtó előtt áll és a jövő év elején megjelenik. Ezzel Levéltárunk a letevő családokkal szemben való régi adósságának lerovását kezdi meg. A Levéltárnak a mai nehéz időkben e kiadvánnyal magára vállalt áldozatát közönségünk bizonyára törekvéseink további és még fokozottabb támogatásával viszonozza.

Családi levéltárainkban végzett, sokszor pepecselő, időtrabló munkák mellett azonban ellátandó új feladatként jelentkezett örömdetesesen megszaporodott egyesületi levéltáraink hozzáférhetővé tétele is.

Minthogy az Igazgató-Választmány 1943. januári ülésében magáévá tette Levéltárunknak az Erdélyi Múzeum-Egyesület iratanyagának intézményes biztosítására tett javaslatát, az év folyamán őrizetbe vettük és teljesen elrendeztük az Egyesület régi központi irattárát. Így tehát az Egyesület iratanyaga most már szintén élvezi azt a biztonságot, amelyet a gyakorlati szempontokra figyelő irattári kezelés sehol, soha meg nem adhat. Az Egyesület központi irattárának őrizetünkbe adott 1923-ig terjedő részét teljesen rendeztük és csomózva óvóhelyünkön külön vasalt szekrényben tároltuk. Bár az Igazgató-Választmány fenti határozatában kimondotta, hogy a központi titkárság az öt évnél, a szakosztályi titkárok pedig a három évnél idősebb anyagukat

kötelesek Levéltárunknak átadni, ennek ezideig csupán a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály tett eleget.

Tavaly került őrizetünkbe DR. GYALUI FARKAS ny. egyetemi könyvtárigazgató úr gondoskodása folytán az Erdélyi Irodalmi Társaság régi (1888—1928) irattára, melyet most rendeztünk. Anyagához iktatókönyv csak 1910. január 11-től 1918. február 22-ig terjedő időközből maradt reánk, de az iktatás rendszertelensége következtében ez sem tekinthető komoly segédeszköznek. A kimenő darabok fogalmazványait ugyanis nem őrizték meg s a beérkező ügyiratoknak is csak kis részét látták el iktatószámmal. Így a rendezésnél az iktatásra nem lehettünk tekintettel, hanem az egész anyagot évek szerint elkülönítve időrendbe raktuk. Külön csoportba kerültek a Társaság két folyóiratához (Keleti Virágok 1889—1890, Erdélyi Lapok 1908—13) beküldött kéziratok, valamint a meghirdetett pályázatokra befutott munkák. A Társaság irattárában a századforduló erdélyi irodalmi életének megismerésére becses forrásanyag nyílt meg a kutatók előtt.

A Kolozsvári Zenetársaság 1942-ben őrizetünkbe adott kicsi irattárát, minthogy darabjai nem voltak iktatva, szintén időrendben állítottuk fel.

1942. decemberében vettük át teljesen összekeveredett állapotban az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület hatalmas levéltárát. Minthogy anyaga teljes egészében jelzetelt volt, rendezés során nem merülhettek fel a családi levéltáraknál szokásos nehézségek. Akadályt itt a rendkívül elpiszkolódott iratok takarítgatása és az okozott, hogy anyagába belekeveredett a Kolozsvári Gazdasági Egyesület, sőt kis mértékben az Erdélyrészi Méhész-Egyesület irattára is. Mivel a régi iktatás nem volt mindig elég pontos, a nagyon összekeveredett részeket darabonként kellett ellenőrizni. Az utóbbi évek anyagának rendezését és jó tárolását nagyon megnehezíti a helytelen irattári kezelés. Ha mód nyílik rá, Levéltárunk megteszi a lépéseket olyan irattári rendszer kialakítására, mely biztosítja az ügydarabok gyors megtalálását és elkerülhetővé teszi az őrizetbe vett levéltári anyag jelenleg szükséges hosszadalmas átrendezését. Az 1937-ig terjedő, évenként ezreket számláló irattárat több napidíjas foglalkoztatásával sikerült aránylag ily hamar elrendezni. Iktatókönyvek segítségével most már könnyen lehet kutatni benne.

Külön rendeztük és állítottuk fel az EMGE-vel szoros kapcsolatban álló Erdélyrészi Méhész-Egyesület és a Kolozsvári Gazdasági Egyesület egyidejűleg bekerült iratait. Ezekben a kutató ugyancsak segédkönyvek útján tájékozódhatnak. Az előbbi anyaga 1881—1941-, az utóbbi 1886—1923-ig található őrizetünkben.

Az újabb családtörténeti kutatás számára annyira becses forráscsoportot jelentő szomorújelentés-gyűjteményünk óriási gyarapodásáról és revíziójáról is beszámolhatunk. A Jósika hitbizományi levéltárból, a köteles nyomtatványok közül és egyes ajándékozók-tól nyert kb. 15 ezer darab gyászjelentés elrendezése, beszámozása és egybeosztása a régi anyaggal megtörtént. Gyűjteményünk ezáltal 107.000

darabra szaporodott. E nagyarányú növekedés következtében a tároláshoz duplumanyagunk dobozait is igénybe kellett vennünk. Minthogy pedig a mai körülmények között hasonló dobozok előállítására lehetetlen vagy szinte megfizethetetlenül drága, a következő évek gyarapodásának megfelelő elhelyezése komoly gondokat fog okozni.

Bár — mint mondtuk — a bombázás veszélyének növekedésével a levéltárak gyűjtését, helyesebben beszállítását egyelőre abbahagytuk, ez nem jelenti ilyen irányú célkitűzéseink feladását. A körülményekhez szabott más módszerekkel továbbra is munkáljuk az erdélyi magyar magánlevéltárak megmentésére irányuló elgondolásunkat. Mint hogy óvóhelyeinken nagyobb mennyiségű anyag már nem helyezhető el, az unitárius és református egyházi levéltár vendégszeretetét óhajtjuk igénybe venni a feltétlenül beszállítandó iratok ideiglenes tárolására. Ha azonban egy levéltár jelenlegi őrzőhelyén közvetlen veszélynek nincs kitéve, akkor az idők kedvezőbbre fordulásáig ott igyekszünk gondoskodni megóvásáról és használásáról. Tovább folytatjuk a vidéki levéltárak felkutatását, átvizsgálását, nyilvántartását. Egyszerűen mindent megteszünk annak előkészítésére, hogy a béke beálltával gyűjtésünk még jobban fellendülhessen.

Ez évi család ietéink közül első helyen kell megemlíteni a Sepsiszentiványi Szent-Iványi József farnasi földbirtokos levéltárát. E levéltár tulajdonképpen a XVIII. században kihalt báró Vitéz-család leányági örökösének és azok rokonságának iratanyagát tartalmazza. Vitéz György (†1732) és Korda Zsuzsanna leányai, Klára és Éva homoródszentmártoni Bíró Zsigmondhoz, ill. vargyasi Daniel Sándorhoz, utóbb br. Inczedy Sámuelhez mentek férjhez. Daniel Károly és érsekújvári Gyarmathy Ágnes leánya, Polixéna altorjai Szabó Farkasné, ennek Polixéna nevű leánya pedig Szentiványi Gyula második felesége lett. E rokoni kapcsolatok írásos emlékeit örzi a farnasi levéltár. Túlnyomó része Bánffyhunad környékére, (Magyarbikal, Alsó-, Közép-, Felsőfüld, Farnas, Gyerővásárhely, Tamásfalva) vonatkozik, de elszórtan találunk benne adatokat Doboka (Páncéleseh), Középszolnok (Pér), Torda (Kók, Koppánd), Kolozs (Szopor, Mezőőr) és Fejér (Nagylak) megyére is. Bár az iratok zöme XVIII. századi, a Vitéz- és Szent-Iványi-familia birtokaira másolatban középkori oklevelek, a XVI. század végétől pedig eredetiek is felbukkannak. Legtöbb levél azonban a Bíró- és a Szabó-családra vonatkozik. Id. és ifj. Bíró Zsigmond és György kiskendi, nagylaki, szopori XVIII. századeleji birtokleveleinek egy részét a szokott komplikált módon betűkkel és számokkal jelzetelt 23 fasciculusba rendezték. Sajnos, e rész rendkívül hiányosan maradt ránk. A Szabó-levelek Szabó Farkas adóügyi főtisztviselő hivatalos iratai mellett elég bő felvilágosítást nyújtnak a család Farnas körüli jószágairól. Legértékesebbnek a Sepsiszentiványra, Kökösré, Laborfalvára vonatkozó 1592—1693 közötti Szentiványi-levelek tekinthetők. Id. és ifj. Szentiványi József és Szentiványi Gyula hivatalos és magánlevelezésével zárul a levéltár. A rendezés során került elő egy XVIII. század elejéről való terjedemes kézirat, mely a gályarab protestáns lelkészek szenvedéseit mondja el. Meglehető részlete-

sen foglalkozik a századforduló protestáns egyházi viszonyaival és a korabeli katolikus és protestáns vezető személyekkel. A levéltárral együtt közel 400 darab régi gyászjelentés jutott gyűjteményünkbe. Az egész levéltárat elrendeztük. Beküldéséért özv. SZENT-IVÁNYI JÓZSEFNÉ Öméltóságának és SZENT-IVÁNYI MÓZES földbirtokos úrnak tartozunk köszönettel.

Székelyföldi forrásanyagunk szépen gyarapodott a GYALLAY-PAPP DOMOKOS tanár úr közvetítésével Levéltárunkban letétbe helyezett Simó-, Márkos- és Buzogány-levelekkel. A kissolymosi Simó-család iratai, melyeket SIMÓ ENDRE adott be Levéltárunkba, 1569-től egy Udvarhelyszékben elég ritka magyarnyelvű perbehívóval kezdődnek s 1570-ben Simó Ferenc és fiai iktatójelentésével folytatódnak. A család birtoktörténetére és leszármazására a XVII. századi anyag is inkább a század közepe táján bővül s nyújt folyamatos adatokat a XIX. század végéig. E levelek Kissolymosra és családjaira sok apró érdekes történelmi adatot és gazdag határnévanyagot tartalmaznak. Közérdekű darabja Kissolymos 1659-ben kelt, sajnos, a végén megcsönkült falutörvénye. Művelődéstörténeti és gazdasági anyagából említést érdemel Kemény László, a későbbi gubernator szenterzsébeti gondviselőjének, kissolymosi Mátéffy Jánosnak szóló gazdasági utasítása, több végrendelet és osztálylevél. Igen érdekesek a család XVIII-XIX. századi kéziratai is. — Számban és változatosságban kisebb Márkos Elek és neje Török Anna letéte. E család Kissolymosról kiszakadt ágából, hol Márkos, hol Solymosi néven, jeles unitárius papok, tanítók, esperes- és tanár-leszármazottak szolgálták egyházukat és nemzetüket. Közülük egyiknek Andrásnak, Péter fiának megmaradt a kolozsvári szabó céhtől nyert, díszes kerettel 1734-ben kiállított felszabaduló levele, mely egyike a legszebb kolozsvári céhleveleknek, s XVIII. századi fenyőfatokjával levéltári különlegesség is. A levélanyag 1627-től kezdődik s 1676-tól egészen a XIX. századig a Márkos-családra bő leszármazási, birtoktörténeti és határnévanyagot szolgáltat. — Végül Buzogány György ugyancsak Kissolymosról küldött be letétbe 1780-tól 1898-ig terjedő időből néhány főleg a Hadnagy- és Szombatfalvi-családra vonatkozó iratot. — A három családi levelesanyagban számos, már elhalt, elköltözött vagy ma is ott élő kissolymosi székely családra találunk adatokat. Csak a XVII—XVIII. századból említjük meg a bennük leggyakrabban előforduló kissolymosi családneveket. Ezek: Bányász, Barabás, Benkő, Boncz, Borbély, Bölöni másképp Domokos, Csiki másképp Hegyi, Daniel, Danka másképp Páldeák, Deák, Diós, Égető, Egyedfi, Fazekas, Filep, Fodor, Gálfi, Hadnagy (csokfalvi), Hajdu, Havadi, Imre, Isák, Kaszás, Kecskés, Kereső, Koncz, Kovács, Kovácsi, Lengyel, Lovász, Mátéfi, Márkos, Marosi, Nagy, Péterfi, Pongor másképp Varga, Simény, Simó, Sipos, Szombatfalvi, Szövérdi és Varga.

Megkíséreltük a kolozsvári céhek levelesanyagának összegyűjtését, illetőleg már meglévő e fajta gyűjteményünk kiegészítését. Összeköttetésbe léptünk a fazekas-, mészáros-, kovács-, lakatos- és borbély-céh iratainak őrzőivel. Kezdeményezésünkre egyelőre csu-

pán a borbély- és chirurgus-céh levelei kerültek be, melyeket AMBRUS GÉZA ny. Máv főintéző úr és neje családi irataival együtt Levéltárunknak ajándékozott. A céhíratok az ajándékozó családjához anyai nagyapja, Asztalos István kolozsvári sebész révén kerültek. Különösen értékesek a borbély- és chirurgus-céh 1698-tól kezdődő artikulusai és az Erdély különböző városaiból származó XIX. századi mesterlevelek. A nyomtatványok közül ki kell emelnünk a „Magyar Arithmetica“ című, 1591-ben Kolozsvárt nyomtatott ritka könyv teljesen ép, bőrkötéses példányát. A családi iratok között legérdekesebb a letevő apjának, Ambrus Gergelynek a múlt század második feléből való elég gazdag levelezése. Hisszük, hogy a jó példa hatása alatt az említett többi céhek is mihamarabb belátják Levéltárunk kezdeményezésének fontosságát és letétbe helyezéssel biztosítják írásos emlékeik fennmaradását.

A DR. BÓNIS GYÖRGY egyetemi tanár úr vezetésével folyó kalotaszegi jogtörténeti gyűjtés során a Ferenc József Tudományegyetem jogtörténeti szemináriuma által Sárvasáron, Jákótelkén és Damoson megvásárolt XVIII—XIX. századi iratokat a nevezett professzor úr Levéltárunknak engedte át. Kalotaszegi forrásanyagunk e gyarapításáért a vezető tanár urat és hallgatóit egyaránt köszönet illeti.

Az 1943 nyarán Kolozsvárt tartott Nyári Egyetem érdekes és kedves emléke az a 102 darab XVII—XIX. századi oklevél és iromány, melyet TÓSOKY MÁRIA fővárosi tanügyi tisztviselőnő, a Nyári Egyetem egyik hallgatója ajándékozott levéltárunknak. Az ajándékozó a hatalmas levéltárat és ennek gyűjtőmunkáját látva, elhatározta, hogy otthon a családjánál romladozó régi levéltári anyagot az Erdélyi Múzeum Levéltárába adja. Így küldötte be a Dunántúlról összeszedett emlékeket, melyek legrégebbi ép darabja 1641-ből Hernyében lakozó Nagy Györgyné, Ilona asszony végrendelete. A túlnyomóan XVIII—XIX. századi anyag veszprém- és vas megyei s főleg a veszprém-megyei öcsi Forintos és Kelemen s ezekkel rokon családok apró magánjogi emlékeit foglalja magában.

Családtörténeti forrásanyagunk igen becses gyarapodását jelenti a kolozsvári kir. törvényszék által ajándékozott végrendelet- és okmánygyűjtemény. Ezeket az iratokat az egykori kolozsmegyei törvényszéknél, illetőleg a városi bíróságnál helyezték el megőrzés végett s onnan kerültek át a királyi törvényszékhez. 1853—71 közti időből nem csupán Kolozsvárról és környékéről, hanem Erdély egész területéről megtaláljuk itt a vezető rétegek legtöbb szereplő tagjának végrendeletét. Hatalmas uradalmiokról rendelkező mágnások mellől nem hiányoznak a vagyonkájukból hagyakozó kispolgárok és földművesek sem. A leszármazási és vagyoni adatok légióját tartalmazó testamentumok és hasonló jellegű okmányok között a tájékozódást egykorú jegyzék segíti elő, mely szerint az összekeveredett iratokat elrendeztük. A szép anyagért ARANYOSRÁKOSI CSIPKÉS ÖDÖN törvényszéki elnök úrnak és a Kir. Törvényszéknek is hálás köszönetünket tolmácsoljuk.

Kisebb letéteink sorában külön is meg kell emlékeznünk a mar-

sinai Papp-család erdélyi és a Döryekkel való rokonság útján idekerült tolnamegyei újabbkori birtokleveleiről. Ezeket PAPP LAJOS városi tisztviselő úr bízta őrizetünkre. GYALUI FARKAS ny. egyetemi könyvtárigazgató úr ajándékából került birtokunkba a szamosújvári fegyház elpusztult irattárának általa megmentett töredéke. Ezek az 1791—1871 között kelt iratok a fegyház vezetőségének a guberniummal és Szamosújvár várossal való kapcsolataira szolgáltatnak adatokat. KIDE község (Kolozs vm.) magyar kisnemes családai újabb ajándékokkal igyekeztek előmozdítani vidékük múltjának most folyó feldolgozását. FÜLÖP ELEMÉR unitárius lelkész úr egy 1478-ban kelt eredeti oklevéllel, BIRÓ FARKAS, BIRÓ JÓZSEFNÉ, ÖZV. DÉNES ISTVÁNNÉ, NEMES ISTVÁN, NEMES SAMU pedig XVII—XIX. századi családi irataikkal gyarapították kidei anyaggyűjtésünket. A kidei kisnemesség megértése folytán Levéltárunk most már értékre és számra nézve is jelentős forrásanyaggal rendelkezik ennek az érdekes magyar népszigetnek a múltjára. Vásárlás útján került birtokunkba Szász Gerő, a költő református esperes irodalmi levelezése, mely becses adatokat szolgáltat a múlt század második felének erdélyi, különösebben kolozsvári irodalmi életére. Endrődi Sándor, Jakab Ödön, Szaboleska Mihály, Széchy Károly, Tolnai Lajos, Vadnay Károly e levelek legkiemelkedőbb írói.

Levéltárát ezévből újabb letétekkel egészítette ki DR. PATAKI JENŐ. Missilis levelekkel, a régi családtagok irodalmi munkásságának emlékeivel, a felettük mondott halotti beszédek gyűjteményével tette teljesebbé az erdélyi orvostörténet egyik páratlan értékű forrását jelentő családi levéltárát. Több ezer darabot tesz ki az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület és az Erdélyrészi Méhész-Egyesület újabb letéte. Az előbbi 1933—38. évi iktatókönyveit és 1937—40 évi ügyiratait, az utóbbi pedig 1936—38. és 1940—41. évi iratait adta át levéltára kiegészítésül. Ezzel a folyó ügymenethez szükségtelen irataik mind őrizetünkbe kerültek.

Munkánknak a társadalom minden rétegéből származó pártolói közül még a következők növelték gyűjteményeinket kisebb adományaikkal: Biás István (Marosvásárhely), Büchler Pál (Marosvásárhely), Garay Ödön (Kolozsvar), dr. Mártonffy Károly (Budapest), dr. Nagy Andrásné (Csíkszentkirály), Pálffi Jenő (Marosvásárhely), Pataki József (Csíkszereda), barsi Rónay Judit (Budapest), K. Sebestyén József (Kolozsvar), Szeikovits Ferenc (Kolozsvar), Tunyoghy Cs. Károly (Felsőtök). Ezévi összes ilyen gyarapodásunk 2654 darab irat.

Címereslevél-gyűjteményünk Jakabházi Mihály (1637) és Szöcs János (1669) eredetiben, Léstyán János, Lajos és Dénes (1812) másolatban fennmaradt armálisával és Wéchei Zewlewszi Balázs (1507), Vécsey István (1532), Farnassy Mihály (1552), nándori Bene Mihály (1572), Hosszú alias Langh István (1587), kismarjai Kis alias Zanyszlo Balázs és Fiasz Anna (1608), rákosi Kowachy Bálint (1609), oszolai Szurkos György (1610), Teőreök Mihály, Berseni Benedek, Berseni György és Pető Margit (1621), alsócsernátoni Vajda István, Mihály, György, Balázs és Lukács (1631), eresztevényi Eresztevényi István

(1642), kovásznai Csutak György és László (1643), felsőcsernátoni Torjai Péter (1655), Vrissovich alias Berdóczy Miklós és György (1662), apáczai Kováts Mihály (1665), Pater János (1669), Zabanius Izsák (1669), bögözi Mihályi István és Gáspár (1671), berekszászi Kormos Péter (1686), sepsiszentgyörgyi Szent-Györgyi Tamás (1701), Kaczkóy alias Tompsa Sándor (1712), Galambos Mihály (1751) nemeslevelének és zalatnai Demién Boldizsár (1615), valamint Tarczy István és Albu Benedek (1620) lófősítése okmányának fényképmásolatával növekedett.

Fényképgyűjteményünk 66 iratfelvétellel gyarapodott. Ezekről a szükségletnek megfelelően különböző nagyságú lemezre készült felvételektől már csak tárolási okokból is teljesen külön kezeljük idén felállított *Leica-gyűjtemény*ünket. A *Leica*-filmfelvételeket különböző sorozatokba, azokon belül pedig a fényképezett darabok őrzőhelye szerinti alcsoportokba osztva kezeljük, hogy örvendetesen szaporodó anyagunkban a könnyű tájékozódást biztosítsuk. Mivel e gyűjteménnyel elsősorban a vidéki vagy a kutatók számára bármi okból nehezen hozzáférhető vagy megmaradásukban veszélyeztetett, legfontosabb levéltári források összegyűjtése a célunk, kereteit igen szélesre kellett méretezni. E fényképekkel kívánjuk az erdélyi forráskiadás nagy munkáját elősegíteni. Ebben az évben például a Levéltár készülő népesedéstörténeti kiadványához és az Erdélyi Tudományos Intézet által kezdeményezett középkori oklevéltárhoz fényképeztünk anyagot. A gyűjtemény *A* jelzetű sorozatába az erdélyi gubernium, a *B*-be az erdélyi udvari kancellária, a *C*-be az erdélyi fiscalis, a *D*-be a gyulafehérvári, az *E*-be a kolozsmonostori hiteleshelyi, az *F*-be a különböző családi, a *G*-be a törvényhatósági levéltárakból, a *H*-ba a mesterséges múzeális iratgyűjtemények (ú. n. törzsgyűjtemények) anyagából, az *I—L*-be a bécsi központi hatóságok levéltárából készített felvételek kerülnek. A 24 x 30 cm méretű nagyításokat kemény táblák közé csomózzuk, a negatívokat pedig kettős borítékba téve dobozokban tároljuk. A másolatokra az eredeti levéltári jelzet, a sorozat jegye és a felvétel sorszáma, a filmekre csak a sorozat jegye és a sorszám kerül rá. A sorozatokhoz, illetőleg az azokon belüli alcsoportokhoz levéltáranként készülnek a jelzeteket feltüntető jegyzékek. Fiaatal gyűjteményünk összesen 960 iratról készült 3087 felvételének jelenlegi állagai a következőképpen oszlanak meg: A mostani mennyiségnek mintegy kétharmadát a guberniumi levéltár 1706—1767 közötti részéből készített felvételek teszik. Ezek, valamint a gyulafehérvári káptalan és a kolozsmonostori konvent anyagának néhány fényképe népiségtörténeti kiadványunkhoz készültek. Az erdélyi középkori okmánytárhoz lefényképeztük Nagybánya és Felsőbánya városok, a Székely Nemzeti Múzeum és Kende György báró levéltárának idevágó anyagát. Majdnem kizárólag középkori anyagot tartalmaznak a br. Vécsey-levéltárban és dr. Nagy Jenő gyűjteményében készített felvételek. Ezekon kívül felvételeket készítettünk a Csáky-család levéltárában és Mike Sándor productiós pereket tartalmazó gyűjteményének Levéltárunkból hiányzó anyagáról.

Családi levéltáraink régi őrzési módjait megvilágító gyűjteményün-

ket **TORMA MIKLÓS** földbirtokos úr gazdagította családjá levelesládájának ide ajándékozásával. E XVIII. századi mestermunkájú vasláda efajta anyagunk legkiválóbb darabja és méltán fogja felkelteni Levéltárunk látogatóinak érdeklődését.

Örömmel jelenthetjük, hogy **GR. DEGENFELD MIKSA** nagybirtokos úr (Erdőszáda) Hadadon őrzött családi levéltárának letétbe helyezésére vonatkozó szándékát kifejezte. A tulajdonos akadályoztatása miatt azonban a beszállításra eddig még nem került sor. Nem kevésbé értékes gyarapodására lesznek Levéltárunknak özv. **GYÁRFÁS PÁLNÉ** (Székelykeresztúr) által letétbe helyezett Gyárfás-levelek, valamint az adományozónak a megszállás éveiben a székely háziipar felállítására terén végzett jelentős munkásságára vonatkozó levelezése. A beszállítás a kiválogatás elhúzódása miatt ez év végéig nem történhetett meg. **WASS-TARJÁNYI ÁKOS** földbirtokos úr (Cege) szintén felajánlotta letétként az Erdélyi Múzeum 1943: 109—10. l.-jén ismertetett becses családi levéltárát. Beküldése még nem történt meg, de bizonyára hamarosan őrizetünkben láthatjuk a Wass grófok archivumához értékes kiegészítéseket nyújtó levéltárát.

Al belső munkával párhuzamosan fokozott mértékben folytattuk a levéltárkataszter és védelem külső munkáit. Őszinte köszönettel tartozunk **GYALLAY-PAP DOMOKOS** tanár úrnak azért, hogy munkánk támogatására vállalta egy Székelykeresztúr környéki gyűjtő- és adatszertző út fáradságát. Rokoni és személyi kapcsolatainak köszönhető a fentebb ismertetett **Simó- és Márkos-levelek** letétbe helyezésén kívül több olyan értékes útmutatás, melyek alapján bizonyára újabb levelesládákat sikerül megmentenünk a teljes elpusztulástól.

Vidéki levéltárak anyagának és helyzetének megismerésére tett kiutazások során **Nagy Jenő dr.** csíkszentmártoni gyűjteményeit, a Székely Nemzeti Múzeum középkori anyagát, **Dés, Nagybánya, Felsőbánya** város régi levéltárát, **Kende György báró** cégénydányádi és sárközi levéltárát, a br. **Vécsey-család** sárközújzlaki levéltárát, a máramarosszigeti református gimnázium levéltári gyűjteményeit, a Nagyváradai Múzeumban őrzött levéltári anyagot, a nagyváradai római katolikus püspökség és latinszertartású székeskáptalan levéltárát tekintettük meg. A kutatók tájékoztatását szolgáló beszámolókat e helyen elhagyjuk, minthogy ezek fokozatosan, részben jelentésünkkel egyeidejűleg az Erdélyi Múzeum hasábjain teljes terjedelmükben megjelennek.

Hasonló célt kívánt szolgálni Levéltárunk az Erdélyi Múzeum-Egyesület vándorgyűlése alkalmával kiküldendő Levéltári Bizottság javasolásával. Egy-egy vidéki központ ünnepélyes eseményének tekinthető vándorgyűlések hangulatában ugyanis igen sok mód nyílik a környéken ismeretlenül vagy elfeledve hanyódo forrásanyag számbavételére, a tulajdonosokkal kapcsolatok kiépítésére. Az anyag ismertetésével pedig a kutatók tájékoztatása és a levéltárak védelmének szervezése felé tehetünk jelentős lépéseket. Az Igazgató-Választmány megértése folytán a Bizottságot már az idején beszercei vándorgyűléssel kapcsolatban megszervezhettük. Működéséről szóló beszámolókat a vándor-

dorgyülés emlékkönyvében, de e jelentésünk különnyomatának mellékleteként is közzétesszük.

A szemünk előtt pusztuló legújabbkori forrásanyag megmentését célzó előzetes védelemként igyekszünk kapcsolatot találni a XIX. század második felétől egészen a román megszállás befejeztéig az erdélyi magyarság életében politikai, tudományos, művészeti, irodalmi, gazdasági téren irányító szerepet játszott személyekkel, vagy — ha már nem élnek — örökösikkel iratanyaguknak megőrzés végett való átadására. Minthogy a letétek tetszés szerinti időre zártaknak nyilváníthatók, semmi sem kerülhet belőlük idő előtt napvilágra. Ha vállalkozásunkat kellő siker kíséri, az erdélyi magyarság e válságos évtizedeiből olyan páratlan forrásanyagot menthetünk meg, amilyent a korábbi időkre — sajnos — nélkülözniünk kell. Az eddigi örvendetes jelekből bátran remélhetjük, hogy kérésünk visszhangra talál. Rendkívüli jelentőségűnek tartjuk, hogy a legnagyobb erdélyi magyar költő, Reményik Sándor teljes irodalmi hagyatékának későbbi időpontban történő letevésére sikerült megállapodnunk annak gondos özöjével, DR. IMRE KÁLMÁNNÉ úrasszonnyal, az elhunyt költő testvérével. Igen értékes irodalom- és neveléstörténeti anyag kerül őrizetünkbe néhai Kovács Dezső és felesége, az öntudatos erdélyi magyar nők nemzedékeit nevelő kézdívasárhelyi Papp Mária levelezésével, melyet két leányuk Kovács MARGIT és MIKLÓS VIKTORNÉ úrhölgy ígért letétbe. A Pásztortűz körül kialakult irodalmi kör tagjai közül eddig a folyóirat régi szerkesztőinek, Császár Károly, Moldován Pál és Walter Gyula uraknak bírnuk ígéretét levelezésük letétbe helyezésére. A megszállás alatt falusi népünk szellemi irányítását végző Magyar Nép szerepére igen becses adatokat tartalmaz az egykori szerkesztő, Gyallay-Pap Domokos tanár úr leteendő levelezése. Ennek kívánatos kiegészítése volna a meg lehetősépségekben fennmaradt szerkesztőségi irattár, mely ma a kiadó, a Minerva rt. birtokában van.

Az Erdéllyel kapcsolatos levéltári kutatásokat most is igyekszünk tőlünk telhetőleg elősegíteni. Mivel a levéltárak mai körülmények között féltett anyagukat nem szívesen teszik ki a póstai szállítás veszélyeinek, Levéltárunk több ízben vállalta, hogy a kívánt anyagot a kutatóhoz saját tisztviselője útján juttatja el. Így többször hoztunk és vittünk iratokat az Országos Levéltárból, a Székely Nemzeti Múzeumból. A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában készülő Zsigmondkori okmánytár nagy munkájának elősegítésére lefényképeztük a Székely Nemzeti Múzeum középkori okleveleit és vállaltuk a Nagyvárad Múzeum anyagának Budapestre szállítását. Ezen kívül különféle egyházi és magánlevéltárakból kölcsönöztünk kutatóink számára iratokat, több esetben adtunk tájékoztatást a vidéki levéltárak őket érdeklő anyaga felől.

Beszámolhatunk végül a volt nagyvárad királyi jogakadémia irattára két év óta húzódó ügyének kedvező lezárulásával. A Ferenc József Tudományegyetem Jogi Kara és Nagyvárad thj. város között megállapodás jött létre, melynek értelmében a Jogi Kar az irattárat Nagyvárad város levéltárába helyezte letétként. Ennek alapján Levéltárunk

ezt az anyagot készségesen kiengedte őrizetéből. Mind ebben az esetben, mind a Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság irattárának megmentésekor Levéltárunk gyűjtési körén kívül eső anyagot volt kénytelen ideiglenesen védelmébe venni, pusztán azért, mert fennmaradásuk biztosítására nem volt hivatott szerv. Most, midőn e két levéltárat sikerült eljuttatnunk hivatott őrzőikhez, jelentős tárolási felület szabadult fel saját céljaink részére.

Tavaly részletesen ismertettük önálló kézikönyvtárunk felállítására készített tervünket és annak gyűjtési körét. Hála a Ferenc József Tudományegyetem és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtára részéről a fiatalabb testvérnek kijáró, állandó segítségnek, ma már örömmel számolhatunk be könyvtárunk kereteinek kialakulásáról. Két év alatt ugyanis sikerült 1599 művet 3093 kötetben szereznünk. A mai kínálati viszonyok mellett ekkora gyarapodás még akkor sem lett volna lehetséges, ha a felszökött árak megfizetésére történetesen rendelkezünk volna fedezettel. Mindez csak úgy vált lehetővé, hogy a Könyvtár igazgatósága megengedte mindkét Könyvtár duplumanyagából a Levéltárnak szükséges munkák kiválasztását. A százezret meghaladó duplumaraktár átnézése 1014 mű (1986 kötetben) különválasztását eredményezte. Sok folyóirat, ma már alig megszerezhető forráskiadvány mellett különösen becsesek a szász történetírás igen nehezen hozzáférhető helyeken megjelent, régi termékei, különféle egyházi és világi sematizmusok sorozata és az erdélyi tárgyú román történetírás újabb darabjai. A Könyvtár igazgatósága e munkák átengedésével olyan könyvanyag birtokába juttatta a Levéltárat, amelyet ma egyáltalában nem lehet megszerezni. E mellett egészen eltörpül az újabban vásárolt munkák száma. Ez évben 79 művet vettünk 106 kötetben 1150 pengő 48 fillérért. A könyvtár céljaira előirányzott összeg legnagyobb részét ugyanis a tavaly vásárolt könyvek kötésére kellett fordítanunk. Összesen 618 darabot köttettünk 2406 pengő 30 fillér értékben. Nem nélkülöztük, a Könyvtár segítségét ennek a hatalmas gyarapodásnak feldolgozásában sem. A katalógizálás végzésére külön munkaerőt bocsátott rendelkezésünkre, míg személyzete több tagjának kiesése következtében ez lehetetlenné nem vált. Attól kezdve a Könyvtár egyik tisztviselőnője különmunkaként, szolgálati időn kívül folytatja a katalógizálást. Ezzel párhuzamosan kézikönyvtárunk egyetemi vagy múzeumi könyvtári példányaikat saját példányaikkal váltjuk fel. Minden remény megvan arra, hogy a jövő év folyamán a kibővített kézikönyvtár végleges felállítása megtörténhetik.

A közönség, úgy látszik, lassan visszamelegedik Levéltárunkhoz. Ebben az évben ismét hatalmas mértékben nőtt a kutatószobánk forgalma. Az elmúlt esztendő 1390 látogatójával szemben az idén 2135 félnek állottunk rendelkezésére, nem számítva a naponként 2—3 személyt kitevő családtörténeti érdeklődőket. A személyzet megterhelését kellőképpen érzékelteti, hogy az idén az óvóintézkedések ellenére 1193-al több kutatója volt Levéltárunknak, mint 1941-ben.

Bár az idők járása mindjobban megnehezedik felettünk, Levéltárunk Isten segítségével eddig megfelelhetett feladatainak. Az Ő kezé-

ben van ennek a — ha az érdeklődésből szabad erre következtetni — sok erdélyi magyarnak annyira drága gyűjtemény jövendője. A mi feladatunk nem lehet más, mint minden körülmények között szerény erőink legnagyobb megfeszítésével híven sáfárkodni.

Kolozsvár, 1944. január 15-én.

DR. JAKÓ ZSIMOND
levéltári segédőr

Jelentés

a Történeti, Művészeti és Néprajzi Tár 1943. évi működéséről

Ezt a működést két tényező határozta meg: a múlt és a jövő feladatainak előkészítése.

A múlt első szakasza kereken negyven évig tartott, mégpedig 1859-től 1899-ig, tehát a Múzeum-Egyesület életrekeltésétől DR. PÓSTA BÉLA kinevezéséig. Az első fellelkesülés korszaka ez, amikor mindenki siet az oltárra rakni emlékül féltve őrzött régészeti, iparművészeti, művészeti és más vonatkozású dolgait. Ennek rendjén sok igazgyöngy jutott a múzeumba, de igen sok olyan holmit is ajándékoztak be, amely ma csak a raktárban nyerhet elhelyezést. A tárgyak keresztvele körül sok baj van, de akkor is akadtak olyan gyűjtők, ajándékozók, akik szívesen tudtak adni arról, hogy melyik tárgyat hol és milyen körülmények között lelték vagy került birtokukba.

A múzeum e részének hitelesítése folyamatban van a Pósta-korszak óta, s lesz időtlen időközön keresztül. Ennek rendjén lesz ez a része a múzeumnak tudományos anyag, amelyből helytálló törvényeket lehet levezetni.

Az a 10194 tételszám, amelyet a vezetésem alatt álló tárák régi leltára felőlel, a közért való áldozatkészségnek példát mutató történetét tárja elénk.

PÓSTA BÉLA kinevezésével veszi kezdetét a második korszak, amely három fronton vívott súlyos harc jegyében telt el. Ezek: a megfelelő helyiség kérdésének megoldása, tudományos segédszemélyzet kiképzése, ezzel kapcsolatosan megfelelő altiszti erők beállítása, végül, de nem utolsó sorban, a rendszeres, szakszerű kutatások megindítása, minél szélesebb körben való kiterjesztése. És amikor Pósta tízévi áldozatos, kemény munka után, bár csak ideiglenes fedél alatt látta az alatta hatalmasan megnövekedett gyűjteményeket, mellette egy egész gárda növekedett fel, s a hazai és külföldi szakemberek nagy számban keresték fel a múzeumot, elérkezettnek látta az időt, hogy a benne felgyülemlett gazdag tudományos anyagot meg is szólaltassa. **D O L G O Z A T O K** címen folyóiratot alapított, mely magyarul és franciául jelent meg; 1919 tavaszán bekövetkezett haláláig tíz kötett látott belőle napvilágot.

A Pósta-korszak húsz évig tartott; ennek utolsó öt esztendejét az első világháború s a rákövetkező megszállás első hónapjai töltötték ki. Megérte ezt is, miután már ennek a háborúnak elején elvesztette a keleti kutatások legszebb magyar ígéretét, leendő legkiválóbb tudósát, LÉTAY BALÁZST s a néprajzi tudomány művelésére hivatott GULYÁS JÁNOST.